

Rör om i sanden!

*Allmänna råd för bevarande
av sandmarkernas växter och djur*

Mosaik av olika miljöer i landskapet

Torrt, näringsfattigt och kargt...

Trots tuffa förutsättningar har sandiga marker brukats under lång tid i ett småskaligt jordbruk. Markerna är så magra, att de före det moderna jordbruket, endast kunde odlas upp med flera års mellanrum. Där emellan fick de ligga i träda för att samla näring och tidvis betas av boskap. Trädesperioder på upp till 20 år var inte ovanligt.

Detta vandrande åkerbruk har gett en variation i landskapet med omväxlande åker, betesmark, träda och områden med blottad sand, vilket skapat förutsättningar för ett mycket speciellt växt- och djurliv.

De höga naturvärdena är en kulturprodukt och finns till stor del tack vare att människan använder landskapet. Det är inte bara den brukade marken som är värdefull. Militära övningsfält, grustag, stenhögar, markvägar, t o m motocrossbanor är minst lika viktiga livsmiljöer för en lång rad hotade växter och djur.

För den biologiska mångfalden i landskapet är det just variationen av olika sorters sandiga miljöer som vi bör sträva efter.

Variation av miljöer och aktiviteter i landskapet är nyckeln till att bevara de sandiga markernas säregna växt- och djurliv.

Militära övningsfält

FOTO: ANJA EDVARDSSON/FÖRSVARSMAKTEN

Grustag

Motocrossbanor

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Betesmarker

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

kapet

FOTO: EBBA TROLLE

Skogsbyn

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Markvägar

Grönytor

FOTO: EBBA TROLLE

Golfbanor

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

FOTO: EBBA TROLLE

Stenmurar & högar

Trädor & åkrar

FOTO: S-E MAGNUSSON

Ridstigar

FOTO: S-E MAGNUSSON

Dinkerharv

FOTO: CARINA WETTEMARK

Betande kor på Sännarna

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Var försiktig med avmaskningsmedel

Avmaskningsmedel gör betesdjurens spillning giftig, vilket är fördömande för dynglevande insekter. Var restriktiv med avmaskningsmedel i sandiga och torra betesmarker, vilka ofta har en rik spillningsfauna. Avmaska betesdjuren i så god tid innan betespåsläppet, att medlet hinner passera tarmsystemet innan djuren släpps ut.

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Undvik

- Spridning av gödsel och växtskyddsmedel
- Avmaskningsmedel strax innan betespåsläppet
- Att lägga på matjord vid efterbehandling av grustag eller på vägsränor
- Igenväxning
- Igenplantering
- Exploatering
- Alltför intensiv odling

Träda i full blom

FOTO: S-E MAGNUSSON

Allmänna råd

Rör om marken

Plöjning, harvning, bandvagnar, ridning, motocross, kaniner... sätten att röra om marken är många. Flertalet sandmarksarter är beroende av att marken rörs om med jämna mellanrum så att växtligheten inte blir alltför tät och så att det finns sandblottor.

Flera sällsynta bin och skalbaggar är beroende av bar sand för att gräva bon och lägga ägg. I kalkrika områden är det oftast så att kalken i markytan lakas ur med tiden. Där är det viktigt att den underliggande kalkrika sanden då och då vänds upp till ytan så att kalkkrävande arter kan trivas.

Bete

Sandmarker som betas och har inslag av sandblottor, har goda möjligheter att hysa en rik flora och fauna. Betet gynnar blommor och gräs som annars trängs undan av mer storvuxna och kraftigt växande arter. Djurens tramp rör upp kalk till ytan och skapar sandblottor där många insekter trivs.

En annan förtjänst av betesdjuren är deras spillning. I den lever och förökar sig dynglevande skalbaggar. Ett skäl till att många dyngbaggar är sällsynta, är att magra och torra betesmarker har blivit en bristvara.

Tallröjning på Åsumfältet

FOTO: CARINA WETTEMARK

Lagom mycket buskar och träd

Många sandlevande arter är värmeälskande. Buskar och träd kan skapa lä och varma vrår. Samtidigt bidrar träd och buskar till skugga och igenväxning och bör röjas om de breder ut sig för mycket. Att lämna död ved, gärna i solbelysta lägen, gynnar många sällsynta insekter, lavar och svampar. Spara videbuskar!

Blommor

Blommande örter, buskar och träd är värdefulla i sig, men deras nektar är också viktig näring för bin, humlor, fjärilar och andra insekter. Videbuskar som blommar tidigt på våren då inga andra växter har kommit igång, är särskilt viktiga nektarkällor. Insekterna använder också blommor som värdväxter till puppor och larver.

- Främja blommande örter genom att slå vegetationen i augusti-september och avlägsna höet.
- Ett- och tvååriga örter gynnas av återkommande plöjning och harvning. Ofta finns en rik fröbank i jorden som börjar gro så snart förutsättningarna är de rätta.
- Välj blommande buskar och videarter vid nyplanteringar.
- Spara blommande buskar och träd vid röjning.

Stängselstolpar i ek

Välj ekstolpar när det är dags att byta stängselstolpar! Lavar, och då särskilt den sällsynta grå ladlaven, trivs i torra sandiga områden och etablerar sig på just ekstolpar. Byt ut stolparna successivt så att lavarna har chans att sprida sig från gamla stolpar till de nya.

Grå ladlav

FOTO: KARIN MAGNÖRN

Sandmarkernas växter

Sandmarkernas växtlighet varierar beroende på markens kalkhalt, näringsinnehåll och hur den används. På mark som ligger i träda skiftar växtligheten karaktär med tiden från glesvuxna fält med sandvita, till lysande blåeldshav och färgsprakande blomsterängar.

Sandstäpp är en sällsynt vegetationstyp som finns på de kalkrika markerna i östra Skåne och på Öland. Sandstäppen är oftast beroende av att marken rörs om så att underliggande kalkrik sand förs upp till ytan och blottor med sand skapas. Typiska arter för denna lågvuxna växtlighet är det styva, blågråa gräset tofsäxing och den väldoftande sandnejlikan.

På sandstäpp och torrängar finns flera ovanliga **svampar**. De mest kända tillhör gruppen buksvampar s.k. rök-svampar.

På vissa sandmarker kan **mossor och lavar** breda ut sig som en tjock matta på marken. Den grå ladlaven växer på obehandlade ekstolpar i sandiga trakter. Grå ladlav (bild s 5) är en av Europas mest sällsynta lavar och har sitt kärnområde kring Åhus.

Oxtunga
Anchusa officinalis

Bergssyra
Rumex acetosella

Blåeld
Echium vulgare

Kornvallmo
Papaver rhoeas

Gul fetknopp
Sedum acre

Sandnejlika
Dianthus arenarius

Pukvete
Melampyrum arvense

Blåmunkar
Jasione montana

Själkröksvamp
Tulostoma brumale

Sandmarkernas djurliv

Ängsnätfjäril *Melitaea cinxia* är ett exempel på fjärilar som lever på magra, sandiga slätter- och betesmarker. Fjärilen var förr ganska vanlig, men har minskat stadigt i takt med att de värdefulla sandmarkerna har växt igen eller börjat odlas alltför intensivt.

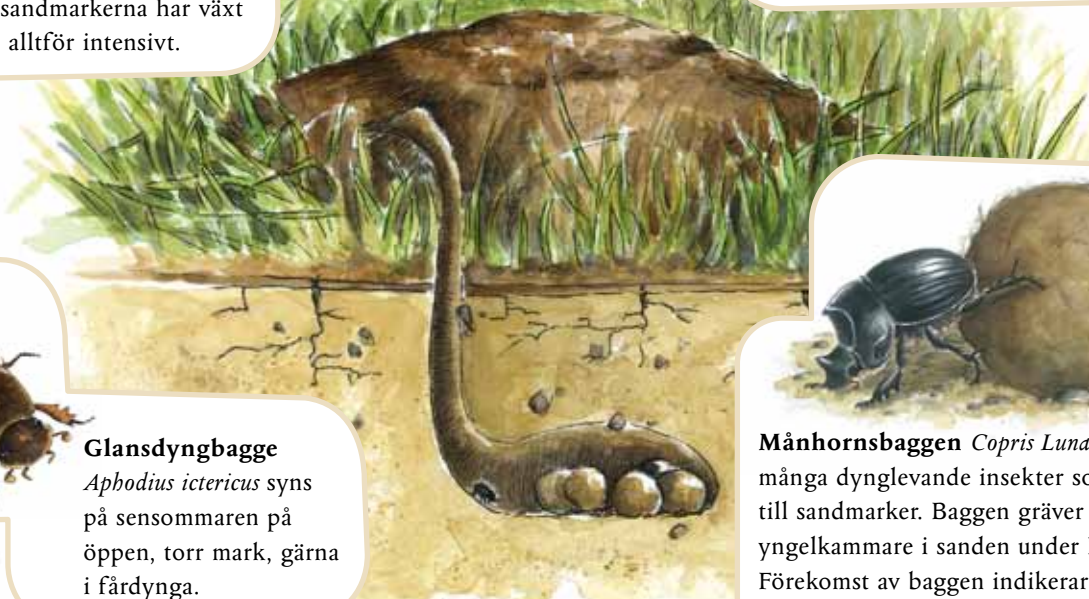

Väddsandbi
Andrena hattortiana

Sandbin *Andrena spp.* är som regel beroende av blomrika, sandiga marker med varma vrår och regelbunden omrörning av marken. Bina lever av nektar och pollen och är ofta specialiserade på en särskild växt. Viktiga växter för insektsfaunan är t.ex. vide, väddklint, åkervädd, fibblor och timjan.

Glansdyngbagge
Aphodius ictericus syns på sensommaren på öppen, torr mark, gärna i färdynga.

Månhornsbaggen *Copris Lunaris* är en av många dynglevande insekter som är knutna till sandmarker. Baggen gräver gångar och yngelkammare i sanden under komockor. Förekomst av baggen indikerar att området är viktigt för insekter i övrigt.

Sandödlan *Lacerta agilis* behöver varm och lättgrävd sand där den kan gräva ner sina ägg.

ILLUSTRATION: PETER ELFMAN

ILLUSTRATION: MARIA NILSSON/RITVERK

Fältpiplärka *Anthus campestris* är sandmarkernas egen karaktärsfågel. Den är helt beroende av marker med stor andel blottad sand, där den hittar föda. I Sverige häckar den i östra Skåne, på Revingefältet och i Halland.

ILLUSTRATION: PETER ELFMAN

Strandpaddan *Bufo calamita* är beroende av vattensamlingar i sandiga miljöer utan alltför tät vegetation. Ofta hittar man den i gamla grustag och på militära övningsfält där man grävt fram dammar.

ILLUSTRATION: PETER ELFMAN

Kaniner *Oryctolagus cuniculus* är en tillgång då de hjälper till att röra om i sanden och gräver upp kalkrik sand till ytan.

Sandigt i Vattenriket

I Skånes inland finns de största sandområdena på Kristianstadsslätten inom Biosfärområde Kristianstads Vattenrike och i Vombsänkan. Exempel på viktiga platser i Vattenriket är Ripa och Horna sandar, Sånnarna, Rinkabyfältet och Everöd.

Biosfärverksamheten handlar om att bevara och utveckla natur- och kulturvärden på ett sätt som är till nytta för både människor och naturen.

Här är några exempel från de sandiga odlingsmarkerna i Vattenriket.

Biosfärområde Kristianstads Vattenrike

FOTO: CARINA WETTEMARK

Bovete

Anpassad golfbana Kristianstads Golfklubb i Åhus jobbar tillsammans med Biosfärkontoret med att bevara och optimera Åhus golfbanors värdefulla natur. Här arbetar man bland annat med att testa hur olika metoder av markberedning gynnar den säregna växtligheten och insektslivet. Den kalkrika sanden vänds upp till markytan genom grävning, fräsning och plöjning.

Åhus infarter sköts av Kristianstads kommun enligt gammalt trädesbruk med sen slåtter varje sommar och upplöjning cirka vart sjätte år. På några ytor har den gamla kulturväxten bovete såtts in. Efter blomningen får markerna åter ligga i träda. Då blir det pukvete, blåeld och vallmo med flera som står för blomsterprakten. Resurssnål grönyteskötsel med vacker och varierande blomning som resultat!

Naturvård och golf i Åhus

FOTO: CARINA WETTEMARK

Naturvårdsavtal Några markägare med värdefulla sandmarker i Vattenriket har ingått avtal med Länsstyrelsen i Skåne län för att bruka marken så att naturvärdena bevaras.

Kunskap Biosfärkontoret arbetar med att samla in ny kunskap genom inventeringar och intervjuer. Viktigt är också att sprida kunskap. Det görs bland annat med hjälp av utemuseum Sånarna och Naturskolan.

Läs mer på

www.vattenriket.kristianstad.se/temaomraden/sandiga.htm

Rinkaby militära övningsfält Militären tar fram skötselplaner för sina stora (ofta sandiga) övningsfält i samråd med Länsstyrelsen, kommunen och andra sakkunniga. Detta för att genomföra övningar på ett hållbart sätt och samtidigt bedriva naturvård.

Biosfärområde Kristianstads Vattenrike®

The Man and the Biosphere Programme, UNESCO

Svarffläckig blåvinge

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Bäcktimjan

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Guldstekel

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Törnskata

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Värdefulla sandmarker

På senare tid har de biologiska värdena i sandiga miljöer fått allt mer uppmärksamhet. Genom det nationella arbetet med "Åtgärdsprogram för hotade arter" står det klart att en mängd av våra hotade växter, insekter, svampar och lavar är knutna till just sandiga marker i odlingslandskapet.

Många av de värdefulla sandmarkerna är idag hotade genom exploatering, igenväxning, skogsplantering eller alltför intensiv odling. Stora arealer har försvunnit det senaste årtiondet. Det är därför angeläget med kunskap om skötsel och utveckling som bevarar detta särpräglade skånska landskap och alla dess arter.

Flertalet sandmarksarter har liknande behov och krav på sin omgivning. I den här broschyren sammanfattas generella rekommendationer för att bevara sandmarkernas flora och fauna. Läs mer om enskilda arter och miljöer i åtgärdsprogrammen:

www.naturvardsverket.se

www.lansstyrelsen.se/skane

Denna folder är producerad av Biosfärkontoret Kristianstads Vattenriket inom LONA-projektet "Sandiga odlingsmarker".

Projektledare och kontaktperson:

Carina Wettemark

Tel: 044 136486, 0733-136486

Mail: carina.wettemark@kristianstad.se

www.vattenriket.kristianstad.se

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Praktbyxbi

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Dvärgjordstjärna

FOTO: CARINA WETTEMARK

FOTO: PATRIK OLOFSSON/N

Ribbdyngbagge